

УДК 343.1(477)

О. Марочкін, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Деякі аспекти інформаційного забезпечення процесуальних рішень слідчого в світлі нового Кримінального процесуального кодексу України

Сутністю розслідування злочинів, його серцевиною є пошук інформації та робота із нею, оскільки у фундаменті пізнання події злочину, а відповідно й діяльності із його розслідування лежать інформаційні процеси¹. Стаття 65 КПК України 1960 р. поклала на слідчого обов'язок встановити наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Новий КПК України² (далі — КПК) більш конкретно визначає ці завдання та спрямовує діяльність слідчого на встановлення наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ст. 84). Пізнаючи у відповідній процесуальній формі таку інформацію, засвідчуючи її шляхом фіксування у своїх рішеннях, слідчий досягає головної мети своєї діяльності — отримання об'єктивно істинних та достовірних висновків (знань), які відповідають фактам об'єктивної дійсності³. Тільки через таку діяльність можлива поява доказів у кримінальному процесі та прийняття слідчим законних і обґрунтованих процесуальних рішень.

Прийняття процесуальних рішень слідчим є складним інформаційним процесом, який полягає у виконанні ним взаємопов'язаних між собою процесуальних дій, що мають комплексний, ретроспективний характер та забезпечені відповідною інформацією. У процесі творчого

¹ Див.: Кузьмін А. Информационное обеспечение расследования преступлений / А. Кузьмін // Законность. – 1999. – № 6. – С. 44.

² Голос України. – 2012. – 19 трав. (№ 90–91).

³ Див.: Грошевий Ю. М. Проблеми формування суддівського переконання у кримінальному судочинстві : монографія / Ю. М. Грошевий // Вибрані праці. – Х. : Право, 2011. – С. 119.

мислення слідчого відбувається відображення дійсності події злочину — через відчуття, як засіб розкриття сутності інформації про подію злочину та її усвідомлення. Така інформація перетворюється у знання слідчого про реальні події й реальну дійсність, що в підсумку обумовлює виникнення продукту його творчої діяльності — матеріалів досудового розслідування — зібраних та систематизованих у певному порядку документів та предметів (іншими словами, зібраної та систематизованої інформації про факти та обставини, які мають значення для розслідування), що становлять зміст справи, а також документів та предметів, що надаються для ознайомлення експерту й містять вихідні дані для провадження експертних досліджень.

Характерною ознакою нового КПК України є позбавлення слідчого повноважень на монопольне збирання інформації (відомостей) під час досудового розслідування. Так, відповідно до ст. 93 КПК, слідчий збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК. Поряд із слідчим права на інформаційне забезпечення досудового слідства також надані стороні захисту, потерпілому, які здійснюють збирання доказів шляхом: а) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; б) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій; в) здійснення інших дій, здатних забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. При цьому процесуального оформлення потребує лише ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих та розшукових дій. Такі новації актуалізують питання дослідження сутності інформаційного забезпечення досудового слідства в аспекті прийняття слідчим процесуальних рішень.

Окремі питання інформаційного забезпечення процесуальних рішень слідчого розглядалися Ю. М. Грошевим, В. С. Зеленецьким, Н. В. Глинською, Р. С. Белкіним, В. О. Образцовим, О. О. Беловим, Я. А. Посковим, Р. А. Усмановим, М. В. Салтевським, М. Г. Шурухно-

вим, З. І. Піменовою, С. В. Зуєвим та деякими іншими вченими. Поряд з тим новітні положення кримінального процесуального закону вимагають переосмислення певних наукових підходів до сутності інформаційних процесів, які відбуваються на досудовому слідстві, з огляду на рішення, які приймаються слідчим в умовах активної інформаційно-пошукової діяльності інших учасників процесу. Зазначене обумовило зміст цієї статті.

Інформація, яка збирається слідчим та іншими учасниками провадження в процесі розслідування, є достатньо цінним ресурсом, оскільки дозволяє аналізувати конкретні ситуації, що виникають на досудовому слідстві, оцінювати умови їх виникнення та ймовірний розвиток подій, розробляти процесуальні рішення та забезпечувати їх виконання. Пізнаючи обставини злочину та встановлюючи особу, яка його вчинила, слідчий стає суб'єктом пізнання як вищої форми відображення дійсності. Його діяльність спрямована на встановлення події, яка мала місце в минулому, шляхом застосування кримінально-процесуальних засобів її пізнання. Такий процес пізнання протиправної події та його результати концентруються у матеріалах досудового розслідування у вигляді інформації, яка відображає процес пізнання (доказування) на різних стадіях провадження. При цьому головним у пізнавальній діяльності слідчого є інформація, яка має значення для встановлення обставин вчиненого злочину, що становлять предмет доказування. Тому в основу розслідування злочину як пізнавальної діяльності слідчого покладені інформаційні процеси, спрямовані на пошук джерел необхідної інформації та її опрацювання.

У загальному вигляді інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 1 Закону України «Про інформацію»)¹. Також під інформацією розуміється обмін сигналами, передача ознак; повідомлення (відомості) про стан справ у будь-якій царині, про будь-які події; первинні дані, відомості про навколишній світ та процеси, що у ньому протікають, які передаються усно, письмово чи в інший спосіб та сприймаються людиною або спеціальним пристроєм².

¹ Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650 (з наст. змін.).

² Большой энциклопедический словарь. – М. : Большая Рос. Энцикл., 1999. – С. 455.

За К. Шенноном, інформація — це певна порція відомостей, переданих каналом зв'язку, що усувають невизначеність¹. Вона (інформація) по суті є ідеальним відображенням об'єктивних реалій оточуючого нас світу², сприяє обізнаності щодо стану справ³ і являє собою відомості про осіб, предмети, факти, події, явища та процеси незалежно від форми їх прояву⁴. М. І. Сетров акцентує увагу на тому, що інформація є тим змістом повідомлення, тими складниками відомостей про будь-що, тими компонентами знань, які інтерпретовані, виходячи із поставлених цілей та завдань⁵.

У кримінальному процесі та криміналістиці інформація перш за все розглядається як пояснення (наведення), відомості, дані, що стосуються розкриття та розслідування злочинів⁶. Вона має свого споживача, здатна задовольнити ту чи іншу його потребу та виконує певну кримінально-процесуальну функцію⁷. У досудовому розслідуванні інформація має відображати дані про факти та події, які відбуваються в об'єктивній дійсності, тобто йдеться про зміни, що відбуваються в середовищі. І тільки після того, як дані про ці зміни стають відомими слідчому, вони набувають статусу відомостей, що стосуються розкриття та розслідування злочину⁸. Таким чином, інформація у кримінальному процесі становить певну сукупність відомостей (повідомлень), які визначають міру знань слідчого про події, обстави-

¹ Цит. за: Салтевский М. В. Электронные документы в информационном обществе: проблемы формирования юридической концепции : науч.-практ. пособие / М. В. Салтевский, В. И. Гаенко, А. Н. Литвинов. – Харьков : Эспада, 2006. – С. 13.

² Там само. – С. 9.

³ Див.: Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1987. – С. 217.

⁴ Див.: Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка / В. И. Даль. – М., 1994. – Т. 4. – С. 155.

⁵ Сетров М. И. Информационные процессы в биологических системах / М. И. Сетров. – Л. : Наука, 1975. – С. 26.

⁶ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – С. 57; Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – С. 75; Белов О. А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений / О. А. Белов. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 6.

⁷ Див.: Давлетов А. А. Основы уголовно-процессуального познания / А. А. Давлетов. – Екатеринбург : Изд-во Гуманит. ун-та, 1997. – С. 191.

⁸ Див.: Посков Я. А. Основы информационного обеспечения производства следственных и иных процессуальных действий / Я. А. Посков ; под ред. В. А. Шурухнова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 13.

ни і факти, стосуються кримінальної справи та у вигляді фіксованих даних становлять її зміст.

У криміналістичному аспекті розслідування злочину розглядається як процес створення певної інформаційної моделі («картини злочину») шляхом дослідження його матеріальних та ідеальних слідів. Основу цієї діяльності складає криміналістично значуща (криміналістична) інформація — будь-які відомості, отримані слідчим процесуальним і непроцесуальним шляхом під час розслідування справи, які можуть бути доказами по справі або сприяти подальшому отриманню доказів з метою розкриття та розслідування злочинів¹. Криміналістично значуща інформація має відповідати таким загальнонауковим властивостям інформації, як об'єктивність, точність, достовірність, повнота, компетентність, комплексність, цінність, своєчасність (актуальність), зрозумілість, стислість, логічність, корисність, надійність, багаторазовість використання тощо².

До спеціальних властивостей інформації, з урахуванням особливостей застосування загальної теорії інформації до теорії кримінального процесу, можна віднести такі: 1) інформація повинна мати своє джерело або свій носій; 2) інформація повинна мати свого споживача, хоча б і потенційного. Незатребувана інформація втрачає свою актуальність; 3) інформація повинна мати певну форму. Вона має сприйматися чуттєво, безпосередньо суб'єктом пізнання, для чого наділяється усною, письмовою, електронною та ін. формами; 4) інформація повинна мати властивість відносності, що визначається залежно від сутності злочинної події, що розслідується. Відносність інформації визначається, як правило, її значимістю стосовно предмета доказування; 5) інформація повинна бути значущою, тобто цінною та необхідною суб'єкту кримінально-процесуального пізнання; 6) інформація завжди є множинною та різнобарвною. Будь-яка

¹ Детальніше див.: Белов О. А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений / О. А. Белов. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 13; Пименова З. И. Криминалистические аспекты участия государственного обвинителя в рассмотрении дел об убийствах по найму / З. И. Пименова. – М. : Былина, 2005. – С. 28–29; Ефремов Д. А. Информация в деятельности по выявлению и расследованию преступлений / Д. А. Ефремов // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса, 2010. – С. 141–144.

² Белов О. А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений / О. А. Белов. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 18.

подія, згідно із законами природи, по-перше, відображається у великій кількості оточуючих об'єктів, а по-друге, відображається у кожному з них по-своєму, різноманітно; 7) інформація може збиратися, досліджуватися, оцінюватися та використовуватися для вирішення завдань кримінального процесу. В ході такої діяльності джерела криміналістично значущої інформації необхідно виявити, зафіксувати, вилучити; 8) основним користувачем інформації є особа, у чиєму провадженні знаходяться матеріали справи; 9) інформація може бути викривлена або її джерелом, або її передачею каналами зв'язку¹. Зусилля слідчого мають бути спрямовані перш за все на аналіз та акумулювання якісних ознак інформації (як загальнонаукових, так і спеціальних).

Складниками криміналістично значущої інформації є: а) відомості, отримані процесуальним і непроцесуальним шляхом у ході розслідування конкретної кримінальної справи; б) відомості, отримані при розслідуванні різних злочинів, які можуть допомогти слідчому у вирішенні ситуації, що склалась по конкретній кримінальній справі; в) відомості, які не стосуються події злочину, але сприяють встановленню обставин, що підлягають доказуванню. Таким чином, криміналістично значущою інформацією є будь-які відомості, отримані процесуальним та непроцесуальним шляхом, які можуть бути доказами по кримінальній справі чи сприяти отриманню таких із метою розкриття та розслідування злочинів².

В орбіту слідчих та інших процесуальних дій та рішень втягується інформація двох основних видів: процесуальна та непроцесуальна. До процесуальної належить доказова і реєстраційна інформація, розшукова інформація, отримана із процесуальних джерел. Таким чином, доказовою буде вважатися така інформація, яка: 1) отримана в рамках кримінального провадження в ході виконання слідчих та інших процесуальних дій; 2) зібрана слідчим (особами, що здійснюють кримінальне судочинство); 3) оформлена протоколом слідчої чи іншої процесуальної дії відповідно до вимог, установлених КПК; 4) отримана без порушення вимог КПК; 5) відображає будь-які відомості, які в порядку, визначеному КПК, встановлюють наявність чи відсутність об-

¹ Зуев С. В. Информационное обеспечение уголовного процесса : методические рекомендации / С. В. Зуев ; Челябин. юрид. ин-т. – Челябинск, 2004. – С. 8.

² Белов О. А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений / О. А. Белов. – М. : Юрлитинформ, 2009. – С. 15–16.

ставин, що підлягають доказуванню по кримінальній справі¹. Доказова інформація є основоположною, оскільки становить зміст доказів, служить засобом доказування, використовується для прийняття по справі найбільш важливих процесуальних рішень² та є складником криміналістично значущої інформації.

До непроцесуальної інформації належить орієнтовна, тобто відомості, отримані суб'єктами доказування із порушенням вимог закону або за допомогою дій, не передбачених законом, відомості про злочин, отримані громадянами, організаціями, у т. ч. за допомогою різних технічних засобів; інформація, яка збирається приватними розшуковими агентствами, охоронними, експертними та іншими юридичними фірмами; дані, отримані правоохоронними та правозастосовними органами в ході реалізації їх адміністративних та адміністративно-процесуальних повноважень³. Про таку інформацію, зокрема, йдеться у статтях 87, 88, 246 та ін. КПК.

Орієнтовна інформація може бути використана для висування версій, визначення напряму розслідування, планування слідчих дій та прогнозування можливої поведінки учасників розслідування⁴. На відміну від доказової, така інформація не є формалізованою, її джерела можуть бути як офіційного, так і неофіційного, і навіть інтуїтивного характеру (здогадка слідчого)⁵. У цей час як орієнтовна, зокрема, оцінюється інформація, отримана в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, до тих пір, поки вона не формалізована і не набула процесуального статусу. За новим КПК, така інформація може бути одержана шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, якщо відомості про тяжкий та особливо тяжкий злочин

¹ Див.: Доля Е. А. О доказательствах, доказывании и использовании в доказывании результатов оперативно-розыскной деятельности / Е. А. Доля // Государство и право. – 2002. – № 10. – С. 109–117; Статкус В. Необходима процедура использования результатов оперативно-розыскной деятельности / В. Статкус // Рос. юстиция. – 2003. – № 4. – С. 36–38; Жажицкий В. И. Трудности представления результатов оперативно-розыскной деятельности властным участникам уголовного судопроизводства остаются / В. И. Жажицкий // Рос. юстиция. – 2008. – № 2. – С. 51–53.

² Зуев С. В. Информационное обеспечение уголовного процесса : методические рекомендации / С. В. Зуев ; Челяб. юрид. ин-т. – Челябинск, 2004. – С. 12.

³ Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. И. Бедняков. – М., 1991. – С. 65–66.

⁴ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – С. 83.

⁵ Див., напр.: Коновалова В. О. Интуиция: понятия і роль у судочинстві / В. О. Коновалова // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х., 1999. – Вип. 1 (16). – С. 180–188.

і особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ст. 246). Їх результати оформлюються протоколом. У подальшому протокол разом із одержаними речами та документами направляється прокуратурі, а відповідна інформація оцінюється слідчим з огляду на її доказове значення по справі. Результати негласних слідчих (розшукових) дій можуть використовуватись у доказуванні на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих дій під час досудового розслідування. Особи, які проводили такі дії, або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки із додержанням правил, установлених ст. 256 КПК.

Як свідчить узагальнення практики, слідчим на всіх етапах розслідування по справі тією чи іншою мірою використовуються такі види інформації: 1) нормативно-правова (перш за все кримінально-правова та кримінально-процесуальна інформація). Кримінально-процесуальна інформація дозволяє уточнити або встановити правила провадження конкретної слідчої дії або іншої процесуальної дії, правове становище осіб, що беруть у ньому участь, характер технічних засобів, що використовуються, процедуру фіксації, визначає правове становище отриманих результатів та найголовніше — їх доказове та орієнтовне значення у розслідуванні конкретного злочину та ін.; 2) директивна (організаційно-виконавча) інформація. Вона визначає та регулює організаційні питання діяльності слідчого, його взаємовідносини з іншими правоохоронними органами та посадовими особами, порядок взаємодії, виконання окремих (конкретних) завдань, надання певних відомостей різним інстанціям та підрозділам і т. ін. До такої інформації належать окремі положення або в цілому відомчі науково-правові акти правоохоронних органів; 3) аналітична — містить аналіз конкретної протиправної діяльності. Така інформація — аналіз криміногенних чинників, що негативно впливають на процесуальне проведення слідчих дій; способи протидії розслідуванню. Аналітична інформація може містити аналіз розкриття та розслідування аналогічних злочинів, слідчих дій та ін.; перелік тактичних прийомів і т. ін.; 4) прогностична — дає прогностичні оцінки поведінки окремих підозрюваних, обвинувачених, інших осіб, що проходили по справі; 5) методична — рекомендує ті чи інші способи та прийоми найбільш ефективного провадження слідчих дій, фіксації його результатів; 6) довідкова — містить найрізноманітніші відомості довідкового допоміжного характеру, необхідні для організації проведення процесуальної дії; 7) оперативно-службова —

містить поточне листування з певних питань діяльності слідчих та стосується проведення слідчих та інших процесуальних дій, у тому числі і звітова, а також пов'язана зі скаргами та заявами громадян і т. д.; 8) навчальна — призначена для навчання слідчих, у тому числі на місці проведення конкретної слідчої чи іншої процесуальної дії¹.

Новий КПК не містить поняття матеріалів досудового розслідування, порядку їх формування та не закріплює переліку документів (лише орієнтовний), які обов'язково мають бути до них включені. Це надає слідчому певну свободу дій, обумовлену його професійним рівнем, правосвідомістю та іншими чинниками. Утім параметри інформаційно-пошукової діяльності слідчого обмежені законом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 88 КПК, слідчий має враховувати, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Зазначені докази та відомості можуть бути визнані допустимими лише за умов, визнаних у ч. 2 та ч. 3 ст. 88 КПК. Тому рішення слідчого про наповнення справи такою інформацією має бути мотивованим.

Один із засновників теорії інформації Л. фон Берталанфі, характеризуючи процеси обрання «раціональних рішень», наголошував, що індивід вільний обирати серед деяких можливих способів дій і рішень та робить свій вибір з урахуванням їх наслідків, будучи поінформованим щодо них². Такі зауваження цілком слушно характеризують і діяльність слідчого.

Інформація на досудовому слідстві постійно рухається. У свою чергу, прийняте на одній інформаційній базі рішення в міру його реалізації дозволяє зібрати нову інформацію та, використовуючи її у комплексі з наявними фактичними даними, йти далі шляхом пізнання. За влучним висловом В. О. Образцова, інформація — це повітря, а інформаційні процеси — кровоносні судини вказаної діяльності. Чим чис-

¹ Посков Я. А. Основы информационного обеспечения производства следственных и иных процессуальных действий / Я. А. Посков ; под ред. В. А. Шурухнова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 69–75.

² Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор / Л. фон Берталанфи // Исследования по общей теории систем : сб. переводов ; общ. ред. и вст. ст. В. Н. Садовского и Э. Г. Юдина. – М. : Прогресс, 1969. – С. 73.

тіші, якісніші, насиченіші киснем інформаційні потоки, чим ширше та надійніше інформаційний масив, тим ефективніше йде процес прийняття та реалізації правильних, адекватних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства¹.

Марочкин А. Некоторые аспекты информационного обеспечения процессуальных решений следователя в свете нового Уголовного процессуального кодекса Украины

В статье проведен анализ информационного обеспечения процессуальных решений следователя в свете нового УПК Украины, рассматриваются особенности поисково-информационной деятельности следователя на досудебном следствии.

Ключевые слова: информация; криминалистически значимая информация; информационная деятельность; процессуальные решения следователя.

Marochkin O. Some aspects of information provision of procedural decisions of the investigator in the light of the new Criminal procedure code of Ukraine

The article analyzes the information to ensure the procedural decisions of the investigator in the light of the new Criminal procedure code of Ukraine, the features of the search — information activities of the investigator at a pretrial investigation.

Keywords: information; criminalistical — significant information; information activities; procedural decisions of the investigator.

¹ Криміналістика / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1997. – С. 90.